

БЕЗЛИЧНО-ПРЕДИКАТИВНИТЕ ДУМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И МЯСТОТО ИМ СРЕД ДРУГИТЕ КЛАСОВЕ ДУМИ

ВЕРКА САШЕВА

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

verka.ivanova@ts.uni-vt.bg

Целта на изследването е да се даде отговор на въпроса дали има основание безлично-предикативните думи да се разглеждат като самостоятелен клас думи (част на речта). Обобщават се мненията за морфологичния статут на тези лексеми в българската граматична традиция. За постигането на целта се очертават особеностите на безлично-предикативните думи. Отчитат се разнородният състав, синтагматиката, (не)автономността и лексикалната им съчетаемост с други езикови единици при търсене на аргументи за това, че е неоснователно да се разглеждат като отделна част на речта. Не се пренебрегва и комуникативно-прагматичният аспект (контекстът и речта като фактори), доколкото тези думи реализират своя безлично-предикативен характер и семантиката си на равнище изречение и текст.

Ключови думи: безлично-предикативни думи; части на речта; контекст; комуникативно-прагматичен аспект; български език

IMPERSONAL-PREDICATIVE WORDS IN BULGARIAN AND THEIR PLACE AMONG WORD CLASSES

VERKA SASHEVA

ST. CYRIL AND ST. METHODIUS UNIVERSITY OF VELIKO TARNOVO

verka.ivanova@ts.uni-vt.bg

The aim of the study is to answer the question whether impersonal-predicative words may be considered as an independent word class (part of speech). I present a summary of the views on the morphological status of these lexemes based on the study of the characteristics of impersonal-predicative words. In the search for arguments that their constitution as a separate part of speech is not linguistically founded, I consider the heterogeneous makeup of the category, the syntagmatic properties of these words, their (lack of) autonomy and lexical combinability with other language units. The communicative-pragmatic aspect (context and spoken language as factors) is also taken into consideration, as far as the impersonal-predicative nature and the semantics of these words is realised at the sentence and text level.

Keywords: impersonal-predicative words; parts of speech; context; communicative-pragmatic aspect; Bulgarian language

Обект на изследване в настоящата статия са безлично-предикативните думи. Спорен е въпросът за мястото им сред другите класове думи. Дори терминологичното разнообразие за тяхното именуване е голямо – предикатив (Георгиев/Georgiev 1999: 92–94); предикативни наречия (Русинов/Rusinov 1963: 19–25; ГСБКЕ. Морфология/GSBKE. Morfologiya 1983: 387; Куцаров/Kutsarov 2007: 134); безлично-предикативни думи (Попов/Popov 1974: 78–83, Буров/Burov 2016: 33–44); неглаголен предикатив (Маслов/Maslov 1981: 290); категория на състоянието (Блажев/Blazhev 1955: 50); Виноградов/Vinogradov 1972: 319–336; Щерба/Shcherba 1974: 90); безличен предикатив (Халидов/Halidov 2015: 87–90). Пълен анализ на класификациите на предикативите за състояние по различни критерии (структурни, морфосинтактични характеристики, лексикална семантика, семантико-синтактични характеристики) е направен в статията „Предикативи за състояние: концепции, класификации и проблеми“ на Мария Тодорова, Валентина Стефанова, Цветана Димитрова (Тодорова, Стефанова, Димитрова/Todorova, Stefanova, Dimitrova 2021). След като се анализира ексцерпираният материал, целта на настоящата разработка е да се защити тезата, че съществуват аргументи, според които не може безусловно безлично-предикативните думи да се обособят в отделна самостоятелна част на речта.

1. Морфологичен статут на безлично-предикативните думи в граматичната традиция

Основен спорен момент в граматичната традиция е морфологичният статут на безлично-предикативните думи – дали те са отделна част на речта, или не са. В руската граматика те се отнасят към отделна част на речта, т.нар. категория на състоянието (Виноградов/Vinogradov 1972; Щерба/Shcherba 1974: 90–91). Семантичният принцип е водещ за отделянето на тази категория: „Първата трета на XIX век в руската граматика последователно се отделя разред думи, междинни между имена и глаголи и изразяващи състояние /.../, употребата им е или изключително, или преимуществено във функция на сказуемо, не се изменят по падеж, когато включват близки на прилагателните и съществителните имена, темпоралното значение е неразделно от тяхната граматическа форма. От наречията се отличават /.../ главно по това, че не означават признак на качество или действие“ (Виноградов/Vinogradov 1972: 319). Без да има специално за цел да уточни статута на тези безлично-предикативни думи, Б. Норман все пак подчертава: „Естествено частите на речта не са константни, веднъж и завинаги дадени езикови категории: системата им постоянно се развива. Затова отделянето на категорията на състоянието не може да предизвиква принципни възражения. Особеностите на синтактичната употреба на дадения клас думи са сериозно основание за такова решение и в българската лингвистика“ (Норман/Norman 1988: 6).

Като основание за отделянето на разглежданите безлично-предикативни думи като нов клас думи (категория на състоянието) се използва и формалният критерий: „Формалният признак на тази категория е неизменяемостта, от една страна, и употребата с връзка, от друга, по първата се отличава от прилагателните и глаголите, а по втората – от наречията“ (Щерба/Shcherba 1974: 90). Руският българист Ю. Маслов определя неглаголния предикатив като отделна част на речта, която включва имена, омоними на съществителни (*яд ме е, страх ме е*), които за разлика от тях са неизменяеми; думи на *-о* или *-е*, омоними на прилагателни или наречия (*драго, късно, душно, жадно, добре, зле*). „Предикативната функция разграничава тези думи от наречията, а неизменяемостта (не се съгласуват по род и число) – от прилагателните“ (Маслов/Maslov 1981: 290–293). Интересното е, че към неглаголния предикатив Ю. Маслов отнася и небезлични предикативни думи, които се съчетават с подлога, но не се съгласуват по род: *Аз съм добре; Всички въщи живо ли са, здраво ли са; Беше зле с дяда си* (Маслов/Maslov 1981: 293). Това показва, че безличността не е диференциален признак. „При безличния предикат изменение по лице, число и род няма, представителната форма е в 3 л., ед.ч. При небезличните предикативи се наблюдава изменение по лице и число, а родът се изменя при причастията, като значителна част от тези предикативи напомнят на наречия или прилагателни в среден род“ (Маслов/Maslov 1981: 293).

И в българската граматична традиция има застъпници на тезата, че предикативът е отделна част на речта. Семантични и дистрибутивни признаци са сред аргументите на Ст. Георгиев за отделянето на предикатива като отделна част на речта: „Предикативът е носител на семантичното съдържание на безличната предикативна част и това е определило развитието му на отделна част на речта, както и възможността да се употребява самостоятелно като неразчленимо изречение“ (Георгиев/Georgiev 1999: 92). Тук трябва да се отбележи, че под термина *предикатив* се има предвид само именният/адвербиалният компонент, именната част на сказуемото, за разлика от досега представените разбирания, които включват цялата предикативна част със свързващия глагол и възможните кратки местоименни форми (вж. Маслов/Maslov 1981; Куцаров/Kutsarov 2007).

Голяма група езиковеди отнасят безлично-предикативните думи (съотносими с наречия, неизменяемите прилагателни, съществителни имена и причастията) към системата на наречията (Русинов/Rusinov 1963; ГСБКЕ. Морфология/GSBKE. Morfologiya 1983; Халидов/Halidov 2015; Ницолова/Nitsolova 2008: 449–450). Р. Русинов разглежда предикативни наречия, съотносителни с качествени и обстоятелствени наречия (*приятно ми е, шумно е, рано е, добре е*), с прилагателни имена (*жарко, мило, ясно*), със съществителни имена (*грижа, мъка, чест, срам*), с причастията (*докривяло ми е, забранено е, казано е*) (Русинов/Rusinov 1963: 20–22). След подробен анализ на семантиката им авторът прави извода, че за разлика от гла-

голите, които означават състоянието в процес, предикативните наречия изразяват статично състояние (вж. Русинов/Rusinov 1963: 24). „От останалите определителни наречия предикативните наречия се отличават преди всичко по синтактичната си служба. Предикативните наречия не поясняват пълнозначни глаголи, а се свързват с глаголи, които имат абстрактно (*съм, бъда*) или полуабстрактно (*стана, ставам*) значение и изпълняват службата на главна част в едносъставно изречение“ (ГСБКЕ. Морфология/GSBKE. Morfologiya 1983: 399). В Академичната граматика предикативните наречия са представени като съотносими с наречия за начин на *-о* (*приятно (ми е), шумно (ми е), жално (ми е), чудно (ми е), шумно (е), топло (е)*), с причастия (*видело (е), докривяло (ми е), казано (е), наредено (е), заповядано (е)*) и др.), с прилагателни имена – *свидно, криво, мъчно, тежко, жално, мило* и др. (ГСБКЕ. Морфология/GSBKE. Morfologiya 1983: 399–400). В литературата по синтаксис безлично-предикативните думи се разглеждат като част от безличните изречения с безлично-предикативна дума, които са разновидност на едносъставните прости изречения заедно с безличните изречения с глаголно сказуемо. Безличните изречения с безлично-предикативна дума могат да бъдат със или без допълнение (пряко или непряко), със или без спомагателен глагол (вж. ГСБКЕ. Синтаксис/GSBKE. Sintaksis 1983: 46, 47, 94–95; Попов/Popov 1974: 78–81).

2. Въпросът за обособяването на безлично-предикативните думи в отделна част на речта

„Частите на речта са основните групи, на които се дели речникът на езика, обединени от категориално лексикално значение, съпровождащо конкретното лексикално значение на отделната дума, общи морфологични категории, синтактични функции и словообразователни типове“ (Куцаров/Kutsarov 2007: 42). Като се има предвид това определение, всички разглеждани единици имат еднаква синтактична функция – предикативна, означават недействено състояние, но имат различна структура, автономност и синтагматична съчетаемост – със или без спомагателен глагол (който понякога се изпуска), самостоятелно изречение или част от сложно изречение, разнороден състав. Не може да се говори за общи словообразователни типове, защото, от една страна, са разнородни по произход (произхождат от различни части на речта), а от друга страна, са неизменяеми думи, които могат да се съчетават с абстрактния спомагателен глагол „съм“. Той се изменя и дава значението за време и модалност. Това значение не е абсолютно и задължително, затова, когато акцентът пада върху даденото физическо, природно и т.н. състояние, глаголът „съм“ се изпуска. „Глаголът свързка, когато е в сегашно време, може да се изпусне, а това е сигурно указание, че предикативността не се съдържа в него, а в самото наречие“ (Русинов/Rusinov 1963: 20).

Анализът на ексцерпирания материал¹ и проучената литература по въпроса водят до следните изводи:

1. От формална гледна точка голямо е разнообразието от думи, които се причисляват към тези лексеми – съществителни, прилагателни, наречия, причастия, т.е. налице е **нееднородност**, която трудно може да формира определена част на речта. От друга страна, лексикалният кръг на **абстрактните съществителни**, които могат да се употребят като безлично-предикативна неизменяема дума, е **ограничен**.

2. Лексемите, които се включват към безлично-предикативните думи, са **омонимни** на други лексеми, които са самостоятелна част на речта, като ги различава само синтактичната употреба (именна част в структурата на съставно именно сказуемо при безлични изречения) и неизменяемостта (при изменяемите). Но с неизменяемост се характеризират и други части на речта, например наречията и частиците. По този начин безлично-предикативните думи стават контекстово и синтактично диференцирани, различават се от наречията и частиците (частицата *добре* например) на ниво текст и дискурс, а не на ниво граматична форма:

(1) – *Е, па ожени се.*

– *Добре, ама знам ли? Най-напред коя ще ме вземе – мене, с четири деца? Па и стар съм вече, грозен...* (Елин Пелин, „Задушница“).

(2) *Станаха всички и отидоха в хюкумата, да покаже фермана на войводата. Той пое хартията, разгъна я и целуна султанския герб. Прочете дума по дума полугласно фермана, целуна отново герба, сгъна внимателно шумящата хартия и улови брадата си умислен. Най-сетне каза:*

– *Добре, добре. Виждам сполучили сте. Но чорбаджилар, тук пише за една църква. Така ли е? А вие имате една църква и защо искате да строите втора църква?* (Димитър Галев, „Железният светилник“).

(3) *Той твърде добре си спомни с какъв измъчен глас ѝ проговори* (Елин Пелин, „Кал“).

Докато наречието *добре* в пример (3) е синтагматично и лексикално зависимо от глагола, който пояснява, и това определя синтактичната му неавтономност, т.е. самостоятелно не може да изгражда изречение, то частицата *добре* (в пример (1), еквивалентна на разговорната частица *да*) и безлично-предикативната лексема (вж. пример 2) могат да са самостоятелни изреченски единици. Възможно е на синтактично равнище безличността да се неутрализира чрез последващото подчинено подложно изречение (вж. пример 4), а когато то липсва, безличният характер на предикативната единица се запазва (вж. пример 5):

(4) – *Невесто, добре е Елка да остане вкъщи – обърна се старецът към Божаница* (Елин Пелин, „Гераците“).

(5) – *Как си, татко, добре ли си?* – проговори Павел, като триеше с кърпа потта от лицето си.

– *Я!... Павелчо, добре дошъл, сине!* – изправи се старецът и започна да целува сина си по челото... *Е, синко, добре си, а... Сети се за бащиното си огнище!* (Елин Пелин, „Гераците“).

В устойчиво установилия се народен поздрав *добре дошъл* (5) се неутрализира напълно семантиката на „добре“ за физическото състояние на субекта.

Безлично-предикативните думи, произлезли от прилагателни или от качествени наречия (например „добре“), могат да се степенуват, но останалите (например от съществителни) – не могат, т.е. различният произход предопределя и различни морфологични признаци:

(6) – *Избийте се, кучета! Избийте се! По-добре е да не сте се пръкнали!* (Елин Пелин, „Гераците“).

Специфична особеност е, че тези безлично-предикативни думи могат да се употребяват и като вметнати думи и изрази с оценъчна функция:

(7) – *Ето, връщам от общинските пари пет хиляди гроша. Пооблажих с три хиляди гроша само кятипите, да побързат, до нашите не стигнах и по-добре, че них с нищо не можеш да наситиш. Ето, преброй ги, Авраме, дали са пет хиляди. Връщам ги* (Димитър Талев, „Железният светилник“).

Контекстово обусловена е и лексикалната семантика на тази безлично-предикативна дума: физическо и психическо състояние на човек (пример 5); оценка на състоянието на дадена ситуация (примери 2, 4).

3. Тъй като са произлезли от имена или качествени наречия, безлично-предикативните думи могат да имат и свои контекстови синоними. Например на безлично-предикативната дума *добре* синоним е *харно, хубаво*:

(8) – *Абе, момче – рече на ангелчето, – харно е да отворите и кръчмата тука. Хем да срещам дядо господ, ще му кажва право в очите, че е харно... Най-напред няма къде бирникът да слезе, та друго всичко махни!* (Димитър Талев, „Железният светилник“).

Както се вижда от (8), не е строго регламентирано и мястото на безлично-предикативната дума, която съставя безлично изречение в състава на сложното съставно изречение, може да е налице безлично главно или безлично подчинено изречение. Отново се наблюдава морфологична омонимия, която се сменя на контекстово ниво, като неизменяемата дума *харно* е семантичен еквивалент на частицата *добре* и функционира като наречна частица за одобрение и съгласие в следната употреба:

(9) – *Е харно, харно... Да изпратим в Цариград осем хиляди гроша* (Димитър Талев, „Железният светилник“).

Ето как според комуникативната ситуация и другият синоним (*хубаво*) на лексемите *добре* и *харно* може да функционира и като безлично-

предикативна дума за оценка на говорещия за атмосферата (10), и като частица за съгласие (11):

(10) – *Убаво, убаво* – започна той на преспански и продължи на своя език. – *Много хубаво е тук, продължавайте, ние само така, да се видим. Сбогом, господин учителю* (Димитър Галев, „Железният светилник“).

(11) – *Павле, ти тая работа обмислил ли си добре?*

– *Ако не съм я обмислил, няма да ти говоря.*

– *Хубаво! Тия пари аз ще ти дам, но ми дай дума, че няма да кажеш никому. Нито на брата си* (Елин Пелин, „Гераците“).

В пример (11) контекстът неутрализира тази оценъчност и вече безлично-предикативната дума не само се е десемантизирала, но и функционира като утвърдителна частица със значение ‘добре’. Тази функционална транспозиция на безлично-предикативната разговорна дума *хубаво* е контекстово обусловена и стилистично и прагматично значима.

Докато прилагателните и съществителните в безличната предикативна конструкция (независимо със или без кратка местоименна форма) ясно се разграничават граматически от съответните омонимни съществителни и прилагателни по своята неизменяемост, то това не може да се каже за предикативните наречия, тъй като наречията по принцип са неизменяеми класове думи. Това е още един аргумент да се говори за безлично-предикативни думи или конструкции (когато е безлично предикативно-субектна конструкция с дателно или винително местоимение). Безлично-предикативната употреба определя неизменяемостта на съществителните, прилагателните и причастията, но по произход те принадлежат към тези класове думи, до известна степен в тази употреба се десемантизират и вече не изразяват признак на предмет, същина, а недействено състояние.

4. Безлично-предикативните думи се свързват със спомагателния глагол *съм*, като тези конструкции имат различно темпорално и модално значение според граматическите значения на глагола. Когато е в сегашно време, спомагателният глагол може да се изпусне (вж. и Русинов/Rusinov 1963: 20), а в другите случаи – не може, то тогава безличната неизменяема лексема е по-силно натоварена предикативно. **Предикативността** се носи изцяло от тази лексема при глагол в сегашно време (*добро е=добро; за добро е=за добро*), а при друга темпорална отнесеност цялата безлично-предикативна конструкция със спомагателния глагол изразява както предикативността, така и съответното темпорално и модално значение:

(12) – *За добро си е, отче.*

– *Я гледай, я гледай!... Че то наистина било добро! – дъдре си дядо поп и се облизва* (Елин Пелин, „Изкушение“).

В случая *то* е частица за безличност, а не подлог, който маркира граматичното лице.

(13) – Султано, като сестра си ми била. И децата ни сега заедно вървят. Намислил съм аз нещо за моя Андрея. **Добро ли ще е** каквото съм намислил за детето си?

– **Добро**, то се знай, баща си (Димитър Талев, „Железният светилник“).

(14) – Султано, сестро, как ще се разделим с децата си!

– Немой така, Берковице. **За нихто добро е.**

– Ти имаш повече, пак пълна ще ти остане къщата. Ами аз, нели са ми двечки, сега само Божана ще ми остане.

– **За нихто добро е.** А ние, какво – майки. Ще търпим. Аз имам повече, но за секо боли сърцето еднакво. Ще ги чакаме да се върнат (Димитър Талев, „Железният светилник“).

От друга страна, предикатната употреба на тези лексеми не е достатъчен критерий за отделянето им в самостоятелна част на речта. Предикативността е логическа категория, която се отнася до отношението между двата основни компонента на съждението: субекта и предиката. В граматиката на тези два компонента съответстват подлогът (предмет, назован с подлога) и сказуемото (признак на този предмет, назован със сказуемото).

5. Една и съща безлично-предикативна дума може да **реализира различно свое ново преносно лексикално значение** по отношение на съотносимата с нея част на речта. Тези значения на безлично-предикативната дума са също контекстово обусловени и стилистично маркирани. Така например наречието *тежко* има 6 основни значения, регистрирани в *Речник на съвременния български книжовен език* (РСБКЕ/RSBKE 1959: 391), но сред тях липсват значенията за състояние на природата или за характеристика на заобикалящата ни обстановка: ‘задушно, мараня, много топло’; ‘тягостно’:

(15) **Тежко и душно** (Елин Пелин, „По жътва“).

(16) *Добитъците гинеха за вода, изпокриха се весели птички. Тежко, с разтворени човки запрехвъркаха зажаднели гарвани и уилото им грачене разкъсваше от скръб селяшкото сърце* (Елин Пелин, „Напаст божия“).

(17) *В къщата на Гераците стана непоносимо и тежко* (Елин Пелин, „Гераците“).

В тълковния речник (вж. РСБКЕ/RSBKE 1959: 391) е отбелязано и значението на *тежко* в устойчиви единици като израз на съжаление, окаяване, което е с емоционална окраска и положителна конотация (**Тежко и горко нам грешниците!**... (Елин Пелин, „Изкушение“). Но в специфичен контекст такива устойчиви конструкции може да имат и негативна конотация като израз на закана:

(18) **Тежко ви**, когато настъпи второто пришествие!... Амин. (Елин Пелин, „Изкушение“).

6. Някои безлично-предикативни думи (вж. примери 19, 20, 21) семантично се **доближават до вметнатите наречия за логическо уточнение** (вж. Чакърова/Chakarova 2007: 344–350) или детерминативите (вж. Георгиев/Georgiev 1999), въпреки че предикативната им употреба ги различава от тях:

(19) *Очевидно бе, че* някаква силна агитация заработи из колоната. Дезертърорите се умножаваха всеки миг и колоната изтъняваше и ставаше прозрачна (Иван Вазов, „Дядо Нистор“), срв. с *Очевидно това положение му се хареса* (Иван Вазов, „Дядо Нистор“).

(20) *Естествено, че* при тоя добродушен сибарит, който тъй ревностно преподаваше жизнерадостната Анакреонтова наука, аз, постоянен негов другар, още по-малко учех турски език... (Иван Вазов, „Даскалите. Спомени из ученишките ми години“), срв. с *Естествено, тираните, разбойниците, кръвопийците – това е правителството – може ли да бъде други? Народът – той е около масата, естествено* („Народът“, Иван Вазов); *Привържениците на правителството, които естествено* бяха по-малобройни, се стреснаха; те не знаеха как да попречат на неприятното сборище („Дядо Нистор“, Иван Вазов).

(21) – *Да, аз стоя на думата си!* – повтори твърдо тя, като се обърна към Лазар Дъбака.

– *Истина ли?* – поиска повторно да чуе той.

– *Истина!* – рече твърдо тя (Елин Пелин, „Ветрената мелница“).

Срв. с:

– *Там има.*

– *Я ме заведи там, молим те, защо ми е тукашният рахат, кога няма капка ракия! В пъклото, истина, е зло, ама аз съм научен: ще тегля, па в добър час ще си пийна и то ще ми олекне* (Елин Пелин, „На оня свят“).

– *Я гледай, я гледай!... Че то наистина било добро!* – бърбре си дядо поп и се облизва (Елин Пелин, „Изкушение“).

Тези безлично-предикативните думи са прагматично и стилистично натоварени – изразяват недействено състояние, но и оценка, одобрение, неодобрение на ситуация или на човек, а също за разлика от другите безлично-предикативни думи имат подчертано **модално значение** (*вероятно е, истина е, сигурно е, очевидно е*), затова се доближават и много до частиците или наречията за логическо уточнение (детерминативите). **Посочените семантични различия** са следващият аргумент в подкрепа на това, че безлично-предикативните думи не могат безусловно да се обединят в един клас.

7. **Различната съчетаемост на безлично-предикативната дума с кратките местоименни форми** определя наличието/отсъствието на семантична безличност. Съчетани с кратките винителни и дателни лично-местоименни форми, те са безлични само по форма, но не и по значение.

Въпреки че липсва граматичен субект, логическият е налице, като логическият субект е представен като граматичен обект. Това се отразява и на семантиката – изразяват физическо и психическо състояние на човек. Б. Норман застъпва тезата, че допълнението в дателен падеж се използва много по-редовно за изразяване на семантичната функция „субект на състоянието“ за разлика от допълнението във винителен падеж. „В конструкции с винителното допълнение могат да участват само десетина предиката: *яд, страх, срам, смях, гняв, гнус, грижа, еня, свян, гроза, гъдел*“ (Норман/Norman 1988: 10). Някои съществителни (като *грехота, срамота, истина*), а и наречия (*очевидно, вероятно*) като безлично-предикативни думи не могат да се съчетават въобще с кратка местоименна форма (вж. и пример 21) и да изразяват състояние на лице. Те дават някаква обща морална или модална оценка на природата или на дадена ситуация (вж. Норман/Norman 1988: 7):

(22) *Пред една къща неподвижно лежеше болник. Зад пустата воденица бързо се мярна дългата фигура на поляка с обвесена през рамо пушка и изчезна. С една реч – глухота. Глухота и тегота* (Елин Пелин, „Летен ден“).

(23) *Не ще ме, магарето! Грехота е, вика, да ида пиян на нивата, дето се ражда хлябът... Ех, има право... умен е мой Павел! И защо ли ме не би? Падаше ми се!* (Елин Пелин, „Летен ден“).

Други, които означават природни състояния (*тежко, душно*) или характеризират ситуацията като цяло (*добре, лошо*), променят коренно лексикалното си значение при съчетаването с кратки местоименни форми (срв. *тежко* ‘задушно’ и *тежко ми е* ‘чувствам се зле’; *лошо* ‘ситуацията е сложна, напрегната’: – *Лошо стана, дядо Корчане, лошо!* – *Лошо, Дъбак, лошо!*, и *лошо ми е* ‘чувствам се физически зле’: *Лошо ми е, лошо ми е! Ще умра!*).

Б. Норман пише: „Преди всичко трябва да се напомни, че измежду признаците, необходими за отделяне на една част на речта, най-важно място заема типичната ѝ изреченска (синтактична) роля. Другите признаци на частта на речта – общото ѝ лексикално (понятийно) значение и морфологичната (словоизбирателна и словоизменителна) специфика – са вторични, производни от синтактичната функция“ (Норман/Norman 1988: 5). Според нас не бива да се абсолютизира обаче един признак за сметка на друг. Още повече, че на изреченско равнище, както вече подчертахме, безлично-предикативните думи могат както да са самостоятелно изречение, така и да влизат в състава на главно безлично изречение или подчинено безлично изречение, т.е. да са част от сложно съставно изречение. Така че абсолютизиращият синтактичен критерий, според който първостепенно се класифицират думите на части на речта, не може да бъде водещ, защото според употребата, произхода и семантиката си те имат и различна дист-

рибутивност (съчетаемост) с пряко или непряко допълнение, изразено с кратка личноместоименна форма.

8. Както се вижда от анализиранияте употреби, голяма част от безлично-предикативните думи, особено тези, които могат да се съчетават с кратките личноместоименни форми, са **стилистично маркирани** – разговорни, с оценъчна окраска за изразяване на вътрешното състояние, нагласите, настроенята на субекта. Наблюдава се активна употреба на безлично-датовни предикативни конструкции с нови деривационни модели и във виртуалното пространство. „Кръгът на използваните предикативи с финално *-о* се разширява чрез включването на нови единици, деривационно свързани с прилагателни имена“ (Петрова/Petrova 2020: 100–106), които са с разговорен характер и са изцяло подчинени на комуникативното намерение на говорещия да изрази своето настроение и психологическо и физическо състояние, например *лятно ми е, пролетно ми е, августово ми е* и т.н. Новите разговорни безлично-предикативни конструкции в интернет комуникацията могат да са обект на самостоятелно проучване. Тази стилистична стратификация и новопоявилите се стилистично маркирани безлично-предикативни думи вероятно също може да се използват като аргумент, че безлично-предикативните думи не може категорично да се обособят в отделна част на речта.

В заключение можем да обобщим, че разглежданият тип неизменяеми думи, съотносими с прилагателни, наречия, съществителни, причастия, не може да се обособят като отделен клас думи, назован *безлични предикати (предикативи)*, защото безлични предикати се експлицират и чрез безлични глаголи, които обаче изразяват действено състояние. На синтактично равнище е налице безлично именно сказуемо, изразено с безлично-предикативна дума. В най-широк смисъл те може да се назоват *предикативни наречия*, които са десемантизирани съществителни (словосъчетание от предлог и съществително име), прилагателни, минали страдателни причастия или пълнозначни наречия по произход в специфична предикативна употреба. И това наименование обаче е до известна степен условно, защото водещ е по-скоро формалният признак, а не функционално-семантичният. Както вече беше подчертано, в състава на наречията има група думи с такъв характер, които също будят дискусии – наречията за логическо уточнение и модалност (по Георгиев/Georgiev 1999 – детерминативи, вж. Чакърова/Chakarova 2007: 344–350). *Категория на състоянието* не е точен термин, защото „Понятието *състояние* и изразяването му в езика са обект на различни хипотези за връзката между познавателните категории и тяхната реализация в езика. От една страна, състоянието е универсална философска категория, представляваща явление в света, а от друга, за неговото разбиране се изисква поставянето му в контекст, в който се противопоставя на други явления (като действие и процес) и именно чрез тях се

обясняват и начините на изразяването му в езика. Семантичната категория състояние може да бъде изразена с различни езикови средства на лексикално, морфологично и синтактично ниво“ (Тодорова, Стефанова, Димитрова/Todorova, Stefanova, Dimitrova 2021: 215). Тогава бихме могли да говорим за функционално-семантичната категория *състояние* без ясно изразено морфологично ядро (безядрена функционално-семантична категория), в която да се включат и глаголите за състояние, и безлично-предикативните думи за състояние, и други езикови средства. Тази функционално-семантичната категория *състояние* може да бъде предмет на бъдещи проучвания, свързани с разглежданата проблематика.

БЕЛЕЖКА / NOTE

¹ Екцерпираният материал е от художествената литература: *Иван Вазов*. Разкази. Пътеписи. София, Издателство „Български писател“, 1987; *Елин Пелин*. Избрани творби. София, Издателство „Български писател“, 1987; *Димитър Талев*. Железният светилник. София: Издателство „Български писател“, 1986. Поради ограничения обем на статията е използвана само представителна извадка от 28 примера, които да послужат за аргументация на изводите.

ЛИТЕРАТУРА

- Блажев 1955: *Блажев, Бл.* За думите, които спадат към категорията на състоянието в руски и български език. – *Български език*, № 1, с. 44–52.
- Буров 2016: *Буров, Ст.* Средният род. – В: *Актуални проблеми на съвременната лингвистика. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хон. кауза Стефана Димитрова*. Под редакцията на Максим Стаменов и Иво Панчев. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“, с. 33–44.
- Виноградов 1972: *Виноградов, В. В.* Русский язык. Москва, Высшая школа.
- Георгиев 1999: *Георгиев, Ст.* Морфология на българския книжовен език. Велико Търново, Абагар.
- ГСБКЕ. Морфология 1983: *Стоянов, Ст.* (гл. ред.). Граматика на съвременния български език. Т. 2. Морфология. София, Издателство на Българската академия на науките.
- ГСБКЕ. Синтаксис 1983: *Попов, К.* (гл. ред.). Граматика на съвременния български език. Т. 3. Синтаксис. София, Издателство на Българската академия на науките.
- Куцаров 2007: *Куцаров, Ив.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Маслов 1981: *Маслов, Ю. С.* Граматика болгарского языка. Москва, Высшая школа.
- Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Норман 1988: *Норман, Б.* За някои типове безлични конструкции в съвременния български език. – *Език и литература*, XLIII, № 6, с. 2–11.

- Петрова 2020: *Петрова, Г.* Безлични предикативно-дативни конструкции в българския език. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Професор Любомир Андрейчин“*. София, Издателство на Българската академия на науките „Проф. Марин Дринов“, том 1, с. 100–106.
- Попов 1974: *Попов, К.* Съвременен български език. Синтаксис. Трето издание. София, Наука и изкуство.
- РСБКЕ 1959: Речник на съвременния български книжовен език. Т. 3. София, Българска академия на науките.
- Русинов 1963: *Русинов, Р.* Предикативни наречия в българския език. – *Български език и литература*, № 4, с. 19–25.
- Тодорова, Стефанова, Димитрова 2021: *Тодорова, М., В. Стефанова, Цв. Димитрова.* Предикативи за състояние: концепции, класификации и проблеми. – *Проглас*, том 30, № 2, с. 215–228.
- Халидов 2015: *Халидов, А. И.* К проблеме места безличных предикативов в системе частей речи. – *Вестник Чеченского государственного университета. Филология*. № 2 (18), с. 87–90.
- Чакърова 2007: *Чакърова, Кр.* Още веднъж по въпроса за морфологичния статут на българските детерминативи. – В: *Научни трудове на УХТ – Пловдив. Научна конференция с международно участие „Хранителна наука, техника и технологии 2007“*, том LIV, свитък 3, с. 344–350.
- Щерба 1974: *Щерба, Л. В.* О частях речи в русском языке. – В: *Языковая система и речевая деятельность*. Москва, Наука, с. 74–100.

REFERENCES

- Blazhev 1955: *Blazhev, Bl.* Za dumite, koito spadat kam kategoriyata na sastoyaniето v ruski i balgarski ezik. – *Balgarski ezik*, N 1, s. 44–52.
- Burov 2016: *Burov, St.* Sredniyat rod. – In: *Aktualni problemi na savremennata lingvistika. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. d-r hon. kauza Stefana Dimitrova*. Pod redaktsiyata na Maksim Stamenov i Ivo Panchev. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite “Prof. Marin Drinov”, s. 33–44.
- Chakarova 2007: *Chakarova, Kr.* Oshte vednazh po vaprosa za morfologichniya statut na balgarskite determinativi. – In: *Nauchni trudove na UHT – Plovdiv. Nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie “Hranitelna nauka, tehnika i tehnologii 2007”*, том LIV, svitak 3, s. 344–350.
- Georgiev 1999: *Georgiev, St.* Morfologiya na balgarskiya knizhoven ezik. Veliko Tarnovo, Abagar.
- GSBKE. Morfologiya 1983: *Stoyanov, St.* (gl. red.). Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. 2. Morfologiya. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.
- GSBKE. Sintaksis 1983: *Popov, K.* (gl. red.). Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. 3. Sintaksis. Sofia, Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite.
- Halidov 2015: *Halidov, A. I.* K probleme mesta bezlichnykh predikativov v sisteme chastej rechi. – *Vestnik Chechenskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya*. N 2 (18), s. 87–90.

- Kutsarov 2007: *Kutsarov, Iv.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfolo-
giya. Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo "Paisii Hilendarski".
- Maslov 1981: *Maslov, Ju. S.* Grammatika bolgarskogo jazyka. Moskva, Vysshaja
shkola.
- Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia, Universi-
tetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Petrova 2020: *Petrova, G.* Bezlichni predikativno-dativni konstruksii v balgarskiya
ezik. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za
balgarski ezik "Profesor Lyubomir Andreychin"*. Sofia, Izdatelstvo na Bal-
garskata akademiya na naukite "Prof. Marin Drinov", tom 1, s. 100–106.
- Popov 1974: *Popov, K.* Savremenен balgarski ezik. Sintaksis. Treto izdanie. Sofia,
Nauka i izkustvo.
- RSBKE 1959: Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. 3. Sofia, Bal-
garska akademiya na naukite.
- Rusinov 1963: *Rusinov, R.* Predikativni narechiya v balgarskiya ezik. – *Balgarski
ezik i literatura*, N 4, s. 19–25.
- Shherba 1974: *Shherba, L. V.* O chastiakh rechi v ruskom jazyke. – In: *Jazykovaja
sistema i rechevaja dejatel'nost'*. Moskva, Nauka, s. 74–100.
- Todorova, Stefanova, Dimitrova 2021: *Todorova, M., V. Stefanova, Tsv. Dimitrova.*
Predikativi za sastoyanie: kontseptsii, klasifikatsii i problemi. – *Proglas*, tom
30, N 2, s. 215–228.
- Vinogradov 1972: *Vinogradov, V. V.* Ruskij jazyk. Moskva, Vysshaja shkola.

✉ Доц. д-р Верка Сашева Иванова

Катедра по съвременен български език, Филологически факултет
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
ул. „Теодосий Търновски“ № 2, 5003 Велико Търново, България

✉ Assoc. Prof. Verka Sasheva Ivanova, PhD

Department of Modern Bulgarian Language
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
2 T. Tarnovski, Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria